

Ryzyko etyczne w zawodzie księgowego

Elżbieta Jaworska*

Streszczenie: Cel – przedstawienie czynników oddziałujących na skłonności do podejmowania nieetycznych działań, a także ukazanie zagrożeń dla etycznego postępowania, z którymi mogą zetknąć się zawodowi księgowi. Dla naświetlenia tego problemu przedstawiono zagadnienie ryzyka etycznego oraz wskazano na możliwość przeciwdziałania niepożądanym zjawiskom. Metodologia badania – artykuł opiera się na analizie literatury, wykorzystano metodę analizy źródeł. Wynik – artykuł koncentruje się na istocie ryzyka etycznego, wskazuje zagrożenia dla postępowania oraz prezentuje kategorie zabezpieczeń przed ryzykiem etycznym. Oryginalność/Wartość – artykuł wyjaśnia istotę ryzyka etycznego w zawodzie księgowego, zwrócono uwagę na znaczenie dyspozycji moralnych zawodowych księgowych w zapobieganiu nieetycznemu postępowaniu.

Słowa kluczowe: ryzyko etyczne; etyka w rachunkowości; zagrożenia; oszustwo

Wprowadzenie

Rachunkowość powinna dostarczać użytkownikom wiarygodnych i terminowych informacji o przebiegu i rezultatach działalności przedsiębiorstwa w pożądanych przekrojach informacyjnych. Dysponowanie właściwą informacją pozwala bowiem na optymalne wykorzystanie zasobów przedsiębiorstwa oraz rozwijanie jego działalności, a w przypadku inwestorów – pomnażania kapitału. Za jakość informacji przekazywanych zarówno wewnętrznym, jak i zewnętrznym odbiorcom odpowiadają osoby zawodowo zajmujące się rachunkowością¹. W związku z tym na tych osobach, jako profesjonalistach, ciąży odpowiedzialność za działanie w interesie publicznym. Za profesjonalistów uważa się takie osoby, które:

- działają na rzecz dobra publicznego,
- posiadają odpowiednią wiedzę i doświadczenie w jakiejś dziedzinie (Blackburn, McGhee 2004: 93),
- doskonale wykonują swoją pracę (*Słownik Języka Polskiego PWN*),
- są świadome konsekwencji etycznych wynikających z decyzji podjętych w zakresie rachunkowości i zarządzania (*MSE nr 4, Wartości, etyka i postawy zawodowe* 2009).

Oznacza to, że zawodowy księgowy powinien nie tylko dbać o potrzeby pracodawcy lub klienta, ale również działać na rzecz ochrony interesu zbiorowego.

---

* dr Elżbieta Jaworska, Katedra Ekonomii Menedżerskiej i Rachunkowości, Wydział Ekonomiczny Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, ul. Żołnierska 47, 71-210 Szczecin, e-mail: elzbieta.jaworska@zut.edu.pl.

¹ Zawodowi księgowi są osobami będącymi członkiem organizacji członkowskiej IFAC. Osoby te świadczą usługi wymagające posiadania umiejętności z dziedziny rachunkowości lub pokrewnych, w tym dotyczące prowadzenia ksiąg rachunkowych, rewizji finansowej, podatków, doradztwa z zakresu zarządzania oraz usług zarządzania finansowego (*Kodeks IFAC 2011, Definicje...*: 106, 107).

W związku z ogólnoswiatowym kryzysem moralnym, zmianą systemu wartości, w którym etykę spycha się na dalszy plan, uznawaniem w wielu dziedzinach etyki za niewygodne ograniczenie, czy tworzeniem standardów działań z pominięciem lub naruszeniem zasad etyki w imię partykularnych interesów (Karmańska 2005: 139) pojawia się szereg zagrożeń dla postawy zawodowych księgowych. Ważnym problemem jest więc ryzyko etyczne w zawodzie księgowego.

Celem artykułu jest przedstawienie czynników oddziałujących na skłonności do podejmowania nieetycznych działań, a także ukazanie zagrożeń dla etycznego postępowania, z którymi mogą się zetknąć zawodowi księgowi. Dla naświetlenia tego problemu przedstawiono zagadnienie ryzyka etycznego oraz wskazano na możliwość przeciwdziałania niepożądanym zjawiskom.

1. Czynniki determinujące nieetyczne postępowanie zawodowego księgowego

Zawodowy księgowy powinien odznaczać się stosowną wiedzą i doświadczeniem, czyli wysokimi kompetencjami zawodowymi. Biegłość wykonywania czynności nie powoduje jednak, że człowiek samoczynnie stanie się moralnie dobrym.

Należy zauważyć, że ludzkie postępowanie, w tym nieetyczne czyny osób zajmujących się rachunkowością, jest determinowane przez trzy czynniki, takie jak: okazja, motyw/presja oraz usprawiedliwianie/racjonalizacja. W literaturze są one określane jako „trójkąt oszustwa” (Pickett, Pickett 2002: 11–12). Ideę tę prezentuje rysunek 1.

Rysunek 1. Trójkąt oszustwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Pickett 2002: 11).

Okazja odnosi się do sytuacji, które sprzyjają postępowaniu niezgodnemu z przyjętymi normami, np. wykorzystanie słabości kontroli wewnętrznej, niedyscyplinowanie sprawców nadużyć, brak dostępu do informacji, ignorancja lub niezdolność do wykrywania oszustw (Dellaportas 2013: 31; Ramamoorti 2008: 526).

Motywy/presja podejmowania nieetycznych zachowań stanowią zachętę do działania. Mogą one wynikać m.in. z: presji finansowych, nałogów, powiązań w pracy oraz innych przyczyn (Albrecht i in. 2012: 36-39; Brody i in. 2012: 516). Presje finansowe wiążą się z chciwością, chęcią czerpania korzyści własnych, życiem ponad stan, lub osobistymi stratami finansowymi, które sprawca chciałby zrekompensować. Na podejmowanie nieetycznych działań mogą mieć też wpływ nałogi danej osoby, takie jak uzależnienie od hazardu, czy narkotyków. Oszustwo może również być powodowane przez naciski ze strony praco-

dawcy, obawę utraty pracy, niezadowolenie z pracy, poczucie niskiej wartości. Wśród innych motywów nieetycznego zachowania można wymienić przykładowo niejednoznaczne przepisy prawa, stwarzanie pozorów sukcesu lub wpływ innych na daną osobę.

Racjonalizacja wiąże się natomiast z wynajdowaniem racjonalnych argumentów dla usprawiedliwiania nieetycznych czynów i postaw. Sprawcy przyznają się do winy, jednak zaprzeczają, że ich działanie było złe, twierdząc przykładowo, że postępują w dobrym celu, z ważnych powodów, że przedsiębiorstwo jest im coś winne (Brody i in. 2012: 515; Dellaportas 2013: 31).

Charakter ludzkiego działania zależy od intencji sprawcy. W związku z tym jest ważne rozróżnienie błędu od oszustwa. Błąd jest najczęściej utożsamiany z niewłaściwym postępowaniem lub niezgodnością z obowiązującymi regułami, np. prawnymi (*Słownik Języka Polskiego PWN*). Błąd od oszustwa różni zamiar (cel) działania. Błąd jest działaniem niezamierzonym, w którego wyniku powstają nieprawidłowości.

Oszustwo można zaś najogólniej określić jako „świadome wprowadzenie kogoś w błąd lub wykorzystanie czyjegoś błędu dla własnej korzyści” (*Słownik Języka Polskiego PWN*). Można zdefiniować je również jako „przestępstwo polegające na doprowadzeniu innej osoby do niekorzystnego rozporządzenia mieniem własnym przez wprowadzenie jej w błąd albo wykorzystanie błędu lub niezdolności do należytego pojmowania działania, popełnione w celu osiągnięcia korzyści majątkowej” (*Encyklopedia PWN*).

Według Międzynarodowego Standardu Rewizji Finansowej (MSRF) 240 „Odpowiedzialność biegłego rewidenta ...” przez oszustwo należy rozumieć „zamierzone działanie podjęte przez jednego lub kilku członków kierownictwa, osoby sprawujące nadzór nad jednostką, pracowników lub stronę trzecią, przy wykorzystaniu kłamstwa, w celu uzyskania nieuzasadnionej lub niezgodnej z prawem korzyści” (*MSRF 240: 97*). Może ono wynikać z:

- manipulacji, zafalszowania lub zmiany danych lub dokumentacji źródłowej,
- błędnej prezentacji bądź umyślnego pominięcia w zapisach księgowych zdarzeń czy transakcji,
- zamierzonego niewłaściwego stosowania zasad (polityki) rachunkowości,
- zawłaszczenia majątku (*MSRF 240: 107*).

Oszustwo, jako nieetyczne zachowanie, charakteryzuje się więc pewnymi atrybutami, które prezentuje tabela 1.

Tabela 1

Przejawy nieetycznego postępowania

Cechy	Charakterystyka
Falszowanie rzeczywistości	Osoby postępujące nieetycznie oszukują, kłamią, skrywają czy manipulują prawdą.
Celowe działanie	Oszustwo nie jest wynikiem prostego błędu czy zaniedbania, ale świadomego, zamierzonego postępowania.
Naruszenie zaufania	Prowadzenie działalności gospodarczej jest oparte na zaufaniu, oszustwo negatywnie wpływa na relacje uczestników obrotu gospodarczego.
Ponoszenie strat przez poszkodowanego oraz otoczenie	Nieetyczne zachowanie prowadzi do nielegalnego uzyskiwania korzyści kosztem innego podmiotu.
Zatajanie nieetycznych czynów	Nieetyczne postępowanie nie powinno zostawiać żadnych śladów, aby nie wzbudzać podejrzeń.
Zachowywanie zewnętrznych pozorów wierności zasadom	Oszustwo może być popełniane także przez osoby, które są postrzegane jako cieszące się szacunkiem, uczciwe, zacne.

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Pickett 2002: 2).

Należy zauważyć, że im jest więcej okazji do nieetycznego działania, im jest większa presja sytuacji, a kondycja moralna danej osoby słabsza, tym częściej dochodzi do oszustw (Wells 2006: 15–17).

2. Istota ryzyka etycznego oraz rodzaje zagrożeń dla etycznego postępowania

W związku z nieetycznym postępowaniem osób zawodowo zajmujących się rachunkowością uczestnicy obrotu gospodarczego (tj. zawodowi księgowi, przedsiębiorstwa, w których są oni zatrudnieni, albo dla których świadczą usługi, a także interesariusze tych jednostek gospodarczych) są narażeni na wystąpienie ryzyka etycznego. Termin „ryzyko” jest wieloznaczny i różnie interpretowany (Karmańska red. 2008: 21–109). Określa się je jako „możliwość, że coś się nie uda, czy też przedsięwzięcie, którego wynik jest niepewny” (*Słownik Języka Polskiego PWN*). Stanowi ono prawdopodobieństwo wystąpienia danego zdarzenia i jego skutków. Głównym atrybutem ryzyka jest niepewność określana jako stan, gdy nie są znane lub niemożliwe do określenia przyszłe zdarzenia oraz prawdopodobieństwo ich wystąpienia.

Zdaniem autorki przez ryzyko etyczne należy rozumieć niepewność wystąpienia określonych oczekiwanych standardów zachowań. Ryzyko to wiąże się więc z niezdolnością księgowych do zachowania postawy etycznej w wyniku (mimo) występowania zagrożeń etycznych. Dotyczy ono również zróżnicowania oraz skali możliwych skutków nieetycznego działania dla przedsiębiorstwa i jego interesariuszy. Zagrożenia etyczne stanowią sytuacje, które stwarzają potencjalne niebezpieczeństwo podjęcia działań nieetycznych.

Osoby zajmujące się rachunkowością mogą spotkać się w swojej pracy z wieloma różnorodnymi sytuacjami, w których będą narażone na złamanie zasad moralnych. Zagrożenia utrzymania etycznej postawy oraz ich wybrane przykłady przedstawia tabela 2. Zawarte w niej rodzaje zagrożeń nie wyczerpują okoliczności, które mogą wywołać zagrożenia.

Analizując tabelę 2 można stwierdzić, że ryzyko etyczne może więc wynikać z:

- konfliktu interesów, w tym przedkładania interesu własnego nad innych,
- braku kompetencji technicznych, moralnych i etycznych,
- nieodpowiedniego przywództwa oraz słabej kultury organizacyjnej przedsiębiorstwa.

W literaturze konflikt interesów określa się jako zobowiązanie osoby lub organizacji do podwójnej lojalności. Oznacza to, że nie jest możliwe pogodzenie interesu własnego danej osoby, lub interesu podmiotu, wobec którego ma ona zobowiązania z interesem innego podmiotu, wobec którego także powinna być ona lojalna. Dochodzi więc do realizacji interesu własnego osoby/organizacji kosztem interesu zleceniodawcy lub interesu publicznego (Gasparski red. 2012: 249, 251). Badania nad postrzeganiem etycznych kwestii dotyczących zawodowych księgowych wskazują, że są to najbardziej prawdopodobne zagrożenia, które napotykają księgowi. Głównym źródłem nieetycznego zachowania jest klimat organizacyjny, w którym członkowie organizacji wypatrują możliwości realizacji interesu własnego (Wimbush i in. 1997; Appelbaum i in. 2005; Jackling i in. 2007).

Kolejną grupę czynników wpływającym na ryzyko etyczne stanowi brak u zawodowych księgowych określonych kompetencji. Niekompetencje techniczne dotyczą niewłaściwego sposobu wykonywania czynności związanych z rachunkowością i dziedzinami pokrewnymi. Brak tych kompetencji może prowadzić do popełniania błędów np. w ewidencji, wyceń majątku. Kompetencja moralna jest określana jako „integracja wielu ważnych zdolno-

ści: uczuć moralnych, pragnienia słusznych rzeczy, siły moralnej oraz mocy (sprawstwa) do jej urzeczywistniania, prawości (cnoty) i umiejętności jej stałego dochowania, mądrości i umiejętności jej zdobycia, wiedzy, czym jest robienie odpowiednich (słusznych) rzeczy” (Liszka 2002: 402 za Hendryk 2010: 136). Niedostatek kompetencji moralnych u zawodowych księgowych wiąże się więc z brakiem odwagi etycznej do wykonywania tego, co jest dobre, brakiem wrażliwości etycznej, autoregulacji. Niekompetencja etyczna odnosi się zaś do braku znajomości obowiązujących zasad etycznych oraz umiejętności ich stosowania w różnych sytuacjach. Dotyczy ona niepowodzeń w zachowywaniu obiektywności, niezależności i zawodowego sceptycyzmu. Może też wiązać się z nieumiejętnością opierania się naciskom kierownictwa jednostki lub właścicieli.

Tabela 2

Rodzaje zagrożeń dla etycznego postępowania osób zajmujących się rachunkowością

Zagrożenia	Charakterystyka	Wybrane przykłady
Czerpanie korzyści własnych (własnego interesu)	Zagrożenie to dotyczy sytuacji, w których na osąd lub postępowanie księgowego niewłaściwie wpłyną finansowy lub inny udziału u pracodawcy/klienta.	Obawa podmiotu przed możliwą utratą znaczącego klienta Akceptacja wynagrodzenia warunkowego, uzależnionego od wyników pracy Obawa przed utratą pracy Uczestnictwo w systemie motywacyjnym oferowanym przez zatrudniające przedsiębiorstwo Presja finansowa wynikająca z sytuacji ogólnej
Promowanie interesów klienta	Zagrożenie to występuje, gdy księgowy angażuje się w promowanie stanowiska pracodawcy/klienta w sposób nadmierny, tj. wpływający na jego obiektywizm.	Promowanie przez podmiot udziałów w jednostce będącej klientem badania Występowanie zawodowego księgowego jako obrońcy klienta w sprawach sądowych lub spornych ze stronami trzecimi
Nadmierna zażyłość	Niebezpieczeństwo to wiąże się ze zbytnim sympatyzowaniem z interesami pracodawcy/klienta oraz niewystarczającym krytycyzmem wobec ich pracy na skutek długich lub bliskich powiązań z nimi.	Pełnienie przez bliskiego lub najbliższego krewnego członka zespołu wykonującego zlecenie funkcji członka zarządu lub kierownictwa klienta Przyjmowanie podarunków, innych zachęt lub akceptacja uprzywilejowanego traktowania, o ile ich wartość nie jest błaha i nieistotna Długotrwała współpraca z przedstawicielami biznesu mającymi wpływ na decyzje gospodarcze
Autokontrola	Niebezpieczeństwo to wiąże się z dokonaniem przez księgowego w ramach bieżącej pracy/usługi niewłaściwej oceny wcześniejszych wyników pracy/usługi wykonywanej przez niego lub jednostkę go zatrudniającą.	Członek zespołu wykonującego zlecenie atestacyjne jest lub był ostatnio członkiem zarządu lub kierownictwa klienta Członek zespołu wykonującego zlecenie atestacyjne jest lub był ostatnio pracownikiem klienta na stanowisku umożliwiającym mu wywieranie znaczącego wpływu na przedmiot zlecenia
Zastraszanie	Zagrożenie zastraszania dotyczy braku możliwości obiektywnego działania księgowego w wyniku rzeczywistych lub domniemych nacisków (wywierania nieuzasadnianego wpływu) ze strony pracodawcy/klienta.	Zagrożenie możliwością wytoczenia sprawy sądowej przez klienta Zagrożenie możliwością odsunięcia od wykonywania zlecenia Zagrożenie zwolnieniem lub przeniesieniem zawodowego księgowego lub członka jego rodziny na inne (gorsze) stanowisko spowodowane różnicą zdań co do sposobu zastosowania polityki (zasad) rachunkowości

Źródło: opracowanie własne na podstawie (*Kodeks IFAC 2011: par. 100.12, 200.4–200.8, 300.8–300.12*).

Występowaniu ryzyka etycznego może również sprzyjać postawa kierownictwa wobec możliwości dokonywania oszustwa, co przejawia się m.in. w jego podejściu do kontroli wewnętrznej, bądź przyzwoleniu na nieetyczne praktyki w ramach kultury organizacyjnej przedsiębiorstwa² (Pendse 2012: 267). Negatywny wpływ kultury organizacyjnej może przykładowo wynikać z orientacji na krótkoterminowe korzyści finansowe właścicieli i pracowników jednostki, czy stwarzania warunków do poszukiwania możliwości realizacji interesu własnego kosztem innych.

W związku z poważnymi konsekwencjami nieetycznych czynów zawodowych księgowych kluczowe znaczenie ma zapobieganie oszustwom oraz ich ograniczanie.

3. Etyka zawodowa i zabezpieczenia etycznego postępowania

Zapobieganie oszustwom ma istotne znaczenie dla reputacji zawodu księgowego. Jest też ważne dla ofiar nadużyć. Polega ono na (Albrecht i in. 2012: 84):

- podejmowaniu działań związanych z tworzeniem i utrzymywaniem kultury uczciwości oraz wysokiego poziomu etyki, a także
- ocenie ryzyka oszustwa oraz rozwijaniu konkretnych reakcji na jego występowanie w celu zmniejszenia ryzyka i wyeliminowania możliwości oszustwa.

Etyka zawodowa stanowi zbiór zasad moralnych, które wyznaczają obowiązki związane z powierzonymi czynnościami zawodowymi. Zasady etyczne, które powinny być respektowane przez księgowych przedstawia tabela 3.

Tabela 3

Zasady etyczne, zgodnie z którymi powinny postępować osoby zajmujące się rachunkowością

Zasady	Charakterystyka
Uczciwość	Postępowanie w sposób otwarty i uczciwy we wszystkich powiązaniach zawodowych i gospodarczych.
Obiektywizm	Dbłość, aby uprzedzenia, konflikty interesów lub niepożądane oddziaływania osób trzecich nie wpływały na osądy o charakterze zawodowym lub gospodarczym.
Zawodowe kompetencje i należyta staranność	Posiadanie fachowej wiedzy oraz umiejętności zawodowych na poziomie wymaganym dla zapewnienia, że klient lub pracodawca uzyskuje kompetentne, profesjonalne usługi, oparte na najnowszych rozwiązaniach z zakresu wykonywania zawodu, regulacji prawnych i metodologii, a także zachowywanie staranności oraz przestrzeganie odpowiednich standardów technicznych i zawodowych.
Zachowanie tajemnicy informacji	Przestrzeganie zasady zachowania tajemnicy informacji uzyskanych w wyniku powiązań zawodowych i gospodarczych. W związku z tym zawodowy księgowy nie ujawnia takich informacji stronom trzecim bez odpowiedniego i wyraźnego upoważnienia – chyba że ich ujawnienie wynika z prawnych lub zawodowych uprawnień lub obowiązków – oraz nie wykorzystuje takich informacji dla realizacji swoich osobistych korzyści lub osobistych korzyści stron trzecich.
Profesjonalne postępowanie	Postępowanie zgodnie z odpowiednimi przepisami prawa i regulacjami oraz unikanie wszelkich działań dyskredytujących zawód.

Źródło: opracowanie własne na podstawie (*Kodeks IFAC 2011*: par. 100.5).

² Kultura organizacyjna jednostki gospodarczej obejmuje wyznawane wartości, przekonania i normy, oddziaływające na postępowanie członków organizacji (Flamholtz 1996: 122).

Etyka w rachunkowości powinna jednak kompleksowo podchodzić do zagadnień dotyczących wykonywania zawodu księgowego i obejmować swym zakresem nie tylko reguły i zasady, ale też wartości i cnoty (Jaworska 2011). Oczekiwane standardy zachowań zawodowych księgowych określają bowiem z jednej strony przepisy prawa, normy etyczne oraz dobre obyczaje, które stanowią ramy dla danego działania, z drugiej zaś kondycja moralna danej osoby, która wynika z charakteru, motywacji oraz postaw (czyli cnot) tej osoby.

Stwarzanie odpowiednich warunków społecznych, np. odpowiednich regulacji prawnych, pozwala ograniczać czyny moralnie niesłuszne lub zachęcać do działań moralnie słusznych. To czy dany czyn będzie dobry, zależy jednak od kondycji moralnej danej osoby (Szutta 2012: 106–107).

Różnorodność sytuacji, w których znajdują się księgowi wymaga od nich umiejętności rozpoznawania, oceniania i odpowiedniego reagowania na zagrożenia dla etycznego postępowania w celu zmniejszenia ryzyka oraz wyeliminowania możliwości oszustwa.

Przy rozpoznawaniu zagrożeń oraz ocenie ich istotności zawodowy księgowy powinien posługiwać się zawodowym osądem, może też zastosować test osoby trzeciej, bądź skonsultować się z organizacją członkowską lub odpowiednim organem regulacyjnym. Zabezpieczenia należy zastosować, jeżeli zawodowy księgowy oceni, że racjonalna, dobrze poinformowana strona trzecia, która poznała fakty i okoliczności znane w danej chwili księgowemu, ma podstawy określić, że naruszono zasady etyczne, a zastosowane zabezpieczenia pozwolą wyeliminować lub zredukować je do akceptowalnego poziomu. Przy ocenie znaczenia danego zagrożenia zawodowy księgowy powinien wziąć pod uwagę zarówno czynniki jakościowe, jak i ilościowe (*Kodeks IFAC*, par. 100.7, 100.9).

Zabezpieczenia stanowią działania bądź inne środki, które pozwalają wyeliminować zagrożenia lub zredukować je do możliwego do zaakceptowania poziomu. Dzieli się one na dwie szerokie kategorie zabezpieczeń (*Kodeks IFAC*, par. 100.13):

- stworzone przez środowisko zawodowe, prawo lub regulacje oraz
- w środowisku pracy.

Przykłady zabezpieczeń zawartych w *Kodeksie IFAC* (2011) prezentuje tabela 4.

Tabela 4

Zabezpieczenia umożliwiające wyeliminowanie zagrożeń lub ich ograniczenie do akceptowalnego poziomu

Zabezpieczenia	Przykłady
Stworzone przez środowisko zawodowe, prawo lub regulacje	<ul style="list-style-type: none"> – Wymogi dotyczące edukacji, szkoleń i doświadczenia warunkującego dostęp do zawodu. – Wymogi ustawicznego doskonalenia zawodowego. – Regulacje dotyczące nadzoru właścicielskiego. – Standardy zawodowe. – Procedury zawodowego lub regulacyjnego nadzoru i procedury dyscyplinarne. – Zewnętrzny przegląd sprawozdań, zestawień, komunikatów lub informacji przygotowanych przez zawodowego księgowego dokonywany przez uprawnioną stronę trzecią.
Umożliwiające zwiększenie prawdopodobieństwa rozpoznania lub zapobiegania nieetycznej postawie, które mogą zostać ustanowione przez środowisko zawodowych księgowych, prawo, regulacje lub	<ul style="list-style-type: none"> – Skuteczne i dobrze rozpropagowane systemy składania skarg prowadzone przez organizację zatrudniającą, środowisko zawodowe lub organ regulujący, które umożliwiają zwrócenie uwagi kolegów, pracodawców i społeczeństwa na nieprofesjonalne i nieetyczne postępowanie.

Zabezpieczenia	Przykłady
organizację zatrudniającą	<ul style="list-style-type: none"> – Bezpośrednio sformułowany obowiązek informowania o przypadkach naruszenia wymogów etycznych.
Do stosowania w środowisku pracy, funkcjonującym w skali całego podmiotu	<ul style="list-style-type: none"> – Podkreślanie przez kierownictwo podmiotu wagi przestrzegania zasad etycznych. – Oczekiwanie przez kierownictwo podmiotu od członków zespołu wykonującego zlecenie atestacyjne działania w interesie publicznym. – Zasady i procedury wdrażania i monitorowania kontroli jakości zleceń. – Udokumentowane zasady odnoszące się do potrzeby rozpoznawania zagrożeń dla postępowania zgodnie z zasadami etycznymi, oceny znaczenia tych zagrożeń oraz stosowania zabezpieczeń mających na celu wyeliminowanie lub zredukowanie tych zagrożeń do akceptowalnego poziomu, lub – jeżeli odpowiednie zabezpieczenia nie są dostępne lub nie mogą być zastosowane – przerwanie lub odmowa przyjęcia odnośnego zlecenia. – Udokumentowana polityka wewnętrzna i procedury wymagające postępowania zgodnie z zasadami etycznymi. – Zasady i procedury umożliwiające rozpoznanie udziałów lub powiązań między podmiotem lub członkami zespołu wykonującego zlecenie atestacyjne a klientami. – Zasady (polityka) i procedury monitorowania i – w razie potrzeby – podejmowania odpowiednich działań przeciwdziałających nadmiernemu uzależnieniu od przychodów otrzymywanych od jednego klienta. – Angażowanie do zleceń nieatestacyjnych na rzecz klienta zlecenia atestacyjnego partnerów oraz zespołów, którzy nie biorą udziału w zleceniu atestacyjnym i którzy w ramach podmiotu odpowiadają przed innymi osobami niż partner oraz zespół wykonujący zlecenie atestacyjne. – Zasady (polityka) i procedury zabraniające osobom spoza zespołu wykonującego zlecenie atestacyjne wywierania nieodpowiedniego wpływu na wynik zlecenia. – Okresowe informowanie wszystkich partnerów i personelu merytorycznego o zasadach (polityce) i procedurach podmiotu, w tym o wszelkich wprowadzonych do nich zmianach, a także przeprowadzanie odpowiednich szkoleń i nauczanie tych zasad i procedur. – Wyznaczenie członka kierownictwa wyższego szczebla odpowiedzialnego za nadzór nad odpowiednim funkcjonowaniem systemu kontroli jakości podmiotu. – Udostępnienie partnerom i całemu personelowi merytorycznemu danych klientów zleceń atestacyjnych i podmiotów z nimi powiązanych, od których mają obowiązek zachować niezależność. – Mechanizmy dyscyplinarne służące promowaniu przestrzegania zasad (polityki) i procedur. – Opublikowanie zasad (polityki) i procedur zachęcających i uprawniających personel do informowania kierownictwa wyższego szczebla podmiotu o wszystkich obawach odnoszących się do postępowania zgodnie z podstawowymi zasadami.
Do stosowania w środowisku pracy zawodowych księgowych zatrudnionych w jednostce gospodarczej	<ul style="list-style-type: none"> – Systemy nadzoru korporacyjnego i inne struktury nadzoru w organizacji zatrudniającej. – Programy etyki i postępowania w organizacji zatrudniającej. – Procedury rekrutacyjne w organizacji zatrudniającej, podkre-

Zabezpieczenia	Przykłady
	<p>śląjące wagę zatrudniania wysokiej klasy kompetentnych pracowników.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Silna kontrola wewnętrzna. - Odpowiednie procesy dyscyplinarne. - Kierownictwo, które podkreśla wagę etycznego postępowania i oczekiwanie, że pracownicy będą działali w sposób etyczny. - Zasady i procedury wdrażania i monitorowania jakości pracy pracowników. - Informowanie w odpowiednim terminie wszystkich pracowników o zasadach i procedurach zatrudniającej organizacji, w tym o wszelkich wprowadzonych do nich zmianach, a także przeprowadzanie odpowiednich szkoleń i nauczanie tych zasad i procedur. - Zasady i procedury uprawniające i zachęcające pracowników do informowania osób na wyższych szczeblach w organizacji zatrudniającej o wszelkich niepokojących ich zagadnieniach etycznych bez obawy poniesienia kary. - Konsultacje z innym odpowiednim zawodowym księgowym.

Źródło: opracowanie własne na podstawie (*Kodeks IFAC 2011*, par. 100.14, 100.16, 200.12, 290.13).

Zgodnie z ramami koncepcyjnymi Kodeksu zawodowi księgowi powinni dokonać wyboru właściwego zabezpieczenia, które doprowadzi do wyeliminowania rozpoznanego zagrożenia lub jego zmniejszenia do poziomu możliwego do zaakceptowania.

Oprócz zabezpieczeń proponowanych w Kodeksie IFAC zawodowy księgowy powinien opierać swoje działania na cnotach, które są związane z charakterem człowieka, jego postawą moralną, odnoszących się do podejmowania dobrego działania, zmierzającego do doskonałości danej osoby (Jaworska 2011). Zasady cnót ustalają granice, w których cnotliwy człowiek może się poruszać. Stanowią one wzory moralnie dobrego postępowania, które w różnych sytuacjach urzeczywistniają się w różny sposób (Szutta 2012: 109), np. takie cnoty, jak rzetelność, obiektywizm, niezawodność, prawość umożliwiają dobre, wysokiej jakości wykonywanie obowiązków. Cechy te pełnią bowiem istotną rolę w rozstrzygnięciu sporów oraz w sytuacjach, w których może mieć miejsce konflikt interesów. Odnoszą się też do odpowiedzialności za systematykę informacji przetwarzanych i prezentowanych przez rachunkowość, ich terminowość, w sposób budzący zaufanie osób korzystających z tych informacji (Jaworska 2011).

Uwagi końcowe

W dynamicznie zmieniającym się świecie, w którym zasady etyczne są spychane na dalszy plan, zwiększa się skala oraz zasięg oszustw popełnianych przez osoby zawodowo zajmujące się rachunkowością. Zawodowi księgowi mogą bowiem spotkać się z różnorodnymi okaziami do łamania zasad etycznych. Nie ma jednak pewności (gwarancji), czy zachowają oni odpowiednie oczekiwane standardy etycznego postępowania w tych sytuacjach. Ryzyko etyczne może wynikać przede wszystkim z konfliktu interesów, w który są uwikłani księgowi, przedkładania interesu własnego księgowych nad innych, niekompetencji moralnych i etycznych księgowych czy słabej kultury organizacyjnej przedsiębiorstwa.

Redukowanie ryzyka etycznego wymaga identyfikacji różnych zagrożeń dla etycznego działania oraz ich eliminowania bądź ograniczania ich poziomu. Pomocne w tym względzie

powinno być stosowanie odpowiednich zabezpieczeń tworzonych przez środowisko zawodowe, prawo lub regulacje oraz środowisko pracy księgowych. Formułowanie odpowiednich przepisów prawnych i norm zawodu pozwala ograniczać nieetyczne zachowanie bądź zachęcających do etycznego postępowania, jednak kluczowe znaczenie ma wstępne i ustawiczne doskonalenie zawodowe księgowych, które umożliwia kształtowanie kondycji moralnej księgowych. Rozpatrując postępowanie ludzi w różnych okolicznościach oczekuje się bowiem, że będą oni posiadać określone cechy charakteru, które pozwolą im, mimo sprzyjających oszustwu okoliczności, postąpić słusznie i dobrze. Księgowy powinien więc także posiadać cnoty, które pozwolą mu oprzeć się naciskom przełożonych i klientów oraz przeciwstawić się pokusom (własnym pożądaniam). Różne sytuacje mogą więc wpływać na sposób postępowania zawodowego księgowego, jednak oprócz nich ludzkie działanie jest też determinowane przez dyspozycje moralne danej osoby, jej charakter czy silną/słabą wolę. Niezbędna jest więc osobista odpowiedzialność zawodowych księgowych za właściwe postawy etyczne i zawodowe.

Literatura

- Albrecht W.S., Albrecht C.O., Albrecht C.C., Zimbelman M.F. (2012), *Fraud examination* (fourth edition), OH, USA: South Western Cengage Learning.
- Appelbaum S.H., Deguire K.J., Mathieu L. (2005), *The relationship of ethical climate to deviant workplace behavior*, „Corporate Governance” Vol. 5, No. 4.
- Blackburn M., McGhee P. (2004), *Talking virtue: professionalism in business and virtue ethics*, „Global Virtue Ethics Review” Vol. 5, No. 4.
- Brody R.G., Melendy D.R., Perri F.S. (2012), *Commentary from the American Accounting Association’s 2011 Annual Meeting Panel on Emerging Issues in Fraud Research*, „Accounting Horizons” Vol. 26, No. 3.
- Dellaportas S. (2013), *Conversations with inmate accountants: Motivation, opportunity and the fraud triangle*, „Accounting Forum” 37.
- Flamholtz E.G. (1996), *Effective Management Control. Theory and practice*, Kluwer Academic Publisher.
- Biznes, etyka, odpowiedzialność* (2012), red. Gasparski, PWN, Warszawa.
- Hendryk C. (2010), *O zagubionych kompetencjach. Kompetencje morale*, „General and Professional Education” 1.
- Jackling B., Cooper B.J., Leung P., Dellaportas S. (2007), *Professional accounting bodies’ perceptions of ethical issues, causes of ethical failure and ethics education*, „Managerial Auditing Journal” Vol. 22, No. 9.
- Jaworska E. (2011), *Etyka cnot w etyce rachunkowości, w: Kluczowe problemu teorii i praktyki rachunkowości*, red. B. Gierusz, P. Lech, „Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego” nr 1/2, t. II, Gdańsk.
- Etyka w dydaktyce rachunkowości* (2005), red. A. Karmańska „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” nr 26, SKwP, Warszawa.
- Ryzyko w rachunkowości* (2008), red. A. Karmańska, Difin, Warszawa.
- Liszka J.J. (2002), *Moral Competence: An Integrated Approach to the Study of Ethics*. Prentice Hall, New Jersey.
- MSE nr 4: Wartości, etyka i postawy zawodowe* (2009), w: *Międzynarodowe Standardy Edukacyjne*. Wyd. Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa.
- Pendse S.G. (2012), *Ethical Hazards: A Motive, Means, and Opportunity Approach to Curbing Corporate Unethical Behavior*, „Journal of Business Ethics” 107.
- Pickett K.H.S., Pickett J.M. (2002), *Financial Crime Investigation and Control*. John Wiley & Sons Inc., New York.
- Ramamoorti S. (2008), *The psychology and sociology of fraud: Integrating the behavioral sciences component into fraud and forensic accounting curricula*, „Issues in Accounting Education” 23(4).
- Szutta N. (2012), *Dyskusja z sytuacjonistyczną krytyką etyki cnot. Odpowiedź na zarzuty Gilberta Harmana*, „Diametros” No. 31 (March).
- Wells J.T. (2006), *Nadużycia w firmach. Vademecum. Zapobieganie i wykrywanie*, LexisNexis, Warszawa.
- Wimbush J., Shepard J., Markham S. (1997), *An empirical examination of the relationship between ethical climate and ethical behavior from multiple levels of analysis*, „Journal of Business Ethics” Vol. 16.
- Encyklopedia PWN*, Wydawnictwo PWN, Dostępny w Internecie: <<http://encyklopedia.pwn.pl>> (30.03.2013).
- Kodeks etyki zawodowych księgowych* (2011), Międzynarodowa Federacja Księgowych (IFAC), Dostępny w Internecie: <<http://kibr.org.pl>> (30.03.2013).

Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej (MSRF) 240 „Odpowiedzialność biegłego rewidenta podczas badania sprawozdań finansowych dotycząca oszustw”. The International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB), Dostępny w Internecie: <<http://kibr.org.pl/pl/msrf>> (30.03.2013).
Słownik Języka Polskiego PWN, Wydawnictwo PWN, Dostępny w Internecie: <<http://sjp.pwn.pl>> (30.03.2013).

ETHICAL RISK IN THE ACCOUNTING PROFESSION

Abstract: Purpose – to present the factors influencing the propensity to take unethical actions and demonstrate the threats to ethical conduct with which professional accountants come into contact. For exposure of the problem presented the issue of the ethical risk and pointed out the safeguards. Design/Methodology/Approach – the paper is based on an analysis of the literature, the method of analysis of sources was used. Findings – the article focuses on the essence of ethical risk, indicating threats to compliance with the ethical principles and presents the categories of safeguards to eliminate threats or reduce them to an acceptable level. Originality/Value – the article explains the essence of ethical risks in the accounting profession, it emphasise the importance of a moral features of professional accountant in preventing unethical conduct.

Keywords: ethical risk, accounting ethics, threats, fraud

Cytowanie

Jaworska E. (2013), *Ryzyko etyczne w zawodzie księgowego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 765, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 61, t. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 75–85; www.wneiz.pl/firfu.

